

UDK 949.75 "1941/1945":05 Hrvatska
revija "1951/1971"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 14. veljače 2000.

Prilozi o NDH u časopisu "Hrvatska revija" od 1951. do 1971. godine

ALEKSANDRA BEDNJANEC VUKOVIĆ
Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autorica obrađuje priloge objavljene u časopisu "Hrvatska revija" u razdoblju 1951.-71. godine koji se bave problematikom NDH. Izdvojeno je oko dvadesetak autora (domaćih i stranih) koji pripadaju različitim društvenim skupinama te su i različitih političkih opredjeljenja što usko određuje i njihov stav prema problematici NDH. Globalno se zapažaju dva pristupa. Jedan, čija je zadaća podastrijeti hrvatskoj i stranoj javnosti činjenice o politici NDH, u rasvjetljavanju kojih je znatna uloga Jere Jareba, i drugi, koji iste nastoje opravdati. Posebna pozornost posvećena je i prilogima autora koji analiziraju stranu, većinom njemačku, literaturu koja se bavi hrvatskom odnosno jugoslavenskom problematikom, kao i autorima koji su sami sudionici pojedinih događaja, što je slučaj s tekstom Mate Frkovića vezanog za puč Lorković-Vokić. Čitateljevo zanimanje i pozornost može privući činjenica da "Hrvatska revija" kao znanstveni, stručni i književni časopis nastoji pojedine teme obraditi iz različitih kutova gledanja.

"Nećemo služiti nikome, nego samo i isključivo Hrvatskoj
i njezinoj borbi za državnu samostalnost."¹

I.

U povijesti hrvatskih znanstvenih, stručnih i književnih časopisa "Hrvatska revija" ubraja se u one koji zbog vrijednosti imaju posebno mjesto i u hrvatskoj historiografiji. Tome ide u prilog i činjenica da "Hrvatska revija" izlazi i danas.

U kritičnim godinama za hrvatstvo poslije atentata na hrvatske zastupnike u beogradskoj Narodnoj skupštini 1928. godine kada su bile ugrožene sve hrvatske političke i kulturne vrednote, Matica hrvatska, čiji je tadašnji pred-

¹ Uredništvo *Hrvatske revije*, Hrvatska revija u svojoj dvadesetoj godini, Hrvatska revija (dalje: HR), god. XX, sv. 1, München, ožujak 1970., str.204.

sjednik prof. Filip Lukas² kao svoj osnovni cilj postavio suzbijanje velikosrpske promidžbe te kao posljedicu nemogućnost dovođenja hrvatske kulture na balkansku razinu, pokrenula je izdavanje časopisa "Hrvatska revija". Osnovna želja bila je prezentirati hrvatsko kulturno stvaralaštvo putem znanstvenih studija, književnih priloga i priloga likovnih umjetnosti. "Hrvatska revija" dobro je prihvaćena među Hrvatima. Na međunarodnoj izložbi u Parizu 1937. godine "Hrvatska revija" pohvalno je ocjenjena što je svakako predstavljalo potvrdu njenog rada. Do 1941. odnosno 1945. godine i promjena vlasti u Hrvatskoj mijenjalo se njeno uredništvo od Branimira Livadića³ (1928.-1929.) preko Blaža Jurišića⁴ (1930.-1941.) i Marka Čovića⁵ (1941.-1943.) do Olinka Delorka⁶ (1943.-1944.).

Promjenom vlasti i dolaskom komunista 1945. godine časopis "Hrvatska revija" prestaje izlaziti sve do 1951. godine kada ga u emigraciji obnavljaju i pokreću hrvatski politički emigranti. Od 1945. godine pa do izlaženja prvog broja "Hrvatske revije" 9. ožujka 1951. godine u Buenos Airesu (Argentina) pokušalo se na različite načine u samoj Hrvatskoj i izvan nje, izdati što veći broj knjiga i časopisa koji bi se bavili hrvatskim pitanjem i idejom hrvatskog jedinstva koja se temelji na starom hrvatskom-državnom pravu. Prve emigrantske novine "Hrvatska" izašle su na španjolskom jeziku 1. studenog 1947. godine u Buenos Airesu kao glasilo Hrvata Južne Amerike koje su ure-

² Filip Lukas (1871.-1958.), geograf, povjesničar i teolog. Geografiju i povijest studirao je u Beču, a teologiju u Zadru. Od 1919. do 1945. profesor ekonomske geografije na Ekonomskoj komercijalnoj visokoj školi; u tri navrata i dekan. God. 1928.-1945. predsjednik Matice hrvatske. Napisao je više od 170 geografskih i povijesnih znanstvenih radova te 12 knjiga. Emigrirao 1945. godine.

³ Branimir Livadić (1871.-1949.), književnik. Filozofski fakultet završio je u Beču. Bio je ravnatelj glumačke škole i Drame HNK u Zagrebu. U kritici se negativno određuje prema tradiciji hrvatske književnosti, a zauzima se za slobodu u stvaralačkom postupku, kozmopolitizam. Jedan od najradikalnijih modernista i u proznom i u kritičkom djelu.

⁴ Blaž Jurišić (1891.-1974.), jezikoslovac, gramatičar, dijalektolog, istraživač glagoljskih spomenika. Čitavim svojim djelovanjem i znanstvenim radom ide u red ponajvećih hrvatskih jezikoslovaca prve polovine 20. stoljeća. Promicatelj je posebnosti i samostalnosti hrvatskog jezika, beskompromisni polemičar, središnja ličnost jezičnih zbivanja u teškim političkim prilikama stare Jugoslavije. Uređivao novine: *Hrvat*, *Omladina* i *Hrvatsko kolo*.

⁵ Marko Čović (1915.-1983.), pisac i novinar. Diplomirao je slavistiku u Zagrebu 1940. godine. Bio je nakratko tajnik Mile Budaka u Ministarstvu bogoštovlja i nastave NDH, potom urednik HR, te ravnatelj *Nove Hrvatske* i *Hrvatskog naroda*. Nakon rata emigrirao je u Južnu Ameriku, gdje se bavio publicističkim radom.

⁶ Olinko Delorko (1910.-2000.), književnik i folklorist. Diplomirao je slavistiku i filozofiju 1935. u Zagrebu. Objavio je više zbirki narodnih pjesama na temelju vlastitog istraživačkog i sakupljačkog rada te na temelju rukopisnih zbirki. Pisao je pripovijetke, eseje i crtice te prevodio s talijanskog jezika. 1996. godine objavljena mu je u Zagrebu proza pod naslovom *Dnevnik bez nadnevak*. Povodom 90-te obljetnice njegovog rođenja (u veljači ove godine) izašlo je nekoliko njegovih novijih pjesama pod naslovom *Mir osta nad morima* u izboru Đurđice Ivanišević objavljenih u *Hrvatskom slovu* od 4. veljače 2000. god., str.10.).

đivali dr. Franjo Nevistić⁷ i Vinko Nikolić⁸ i predstavljaju neku vrst temelja za izlaženje "Hrvatske revije". Zbog različitosti u pristupu političkim problemima časopis "Hrvatska" prestaje izlaziti te se javlja ideja izlaženja jedne hrvatske revije koja bi se osim kulturnim pitanjima bavila i "važnim problemima narodnog života".⁹ Cilj "Hrvatske revije" bio je postati glavnim predstavnikom državopolitičke i kulturne ideologije te postati smjernica, glavnim izvorom ispravnih obavijesti i putokaz u radu. "Hrvatska revija" zamišljena je kao izvanstranačka i iznadstranačka, slobodarska i demokratska kulturna publikacija, javna tribina slobodne misli hrvatskih državotvornih Hrvata, posebno intelektualaca, koja će "širokogrudno i velikodušno nastojati okupiti sve Hrvate u službi jedino Hrvatske, kao prvog i najvećeg cilja svih naših stremjenja."¹⁰

Uredništvo "Hrvatske revije" od samih početaka njenog izlaženja postavilo je nekoliko zadataka i ciljeva kojima je zacrtan njen smjer. "Hrvatska revija" je državotvorno glasilo čiji je osnovni cilj "služiti hrvatskoj državnoj misli", ona je demokratsko glasilo, "slobodna govornica slobodnih ljudi, gdje Hrvati mogu slobodno raspravljati i iznositi svoje mišljenje o svim problemima bez stranačke stege", što istovremeno znači i njeno vanstranačko određenje. Ona ima za cilj postati kulturno-književno glasilo koje će biti "odraz naših prilika u emigraciji, a ukoliko je to moguće, i u Domovini" te će "ujediniti sve hrvatske intelektualne snage i predstavljati glasilo hrvatskih intelektualaca u tuđini".¹¹ Prvi urednici "Hrvatske revije" u razdoblju od 1951. do 1954. godine dr. Vinko Nikolić i dr. Antun Bonifačić¹² nastoje izbjeći neuspjeh ča-

⁷ Franjo Nevistić (1913.-1984.), pravnik i publicist. Franjevačku klasičnu gimnaziju završio je na Širokom Brijegu, a nakon toga Pravni fakultet u Zagrebu, gdje je i doktorirao 1940. godine. Nakon osnutka NDH radio je kao tajnik u kabinetu ministra pravosuđa, da bi u listopadu 1943. godine bio imenovan docentom na Pravnom fakultetu u Zagrebu. U svibnju 1945. godine nakon sloma NDH povlači se u Austriju, a potom preko Italije u Argentinu. U emigraciji je bio glavni tajnik organizacije "Hrvatski domobran" i Hrvatsko-argentinjskog kulturnog kluba, izdaje polumjesečnik *Hrvatska*, uređuje časopis *Studia croatica* i surađuje u *Hrvatskoj reviji*.

⁸ Vinko Nikolić (1912.-1997.), pjesnik i kulturni djelatnik. U Šibeniku kao sjemeništara završio gimnaziju (peti razred u Splitu). Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studirao je južnoslavenske književnosti i hrvatski jezik, te hrvatsku povijest, ruski i talijanski jezik. U svibnju 1945. napustio je Hrvatsku. Preživio je bleiburšku tragediju te dospio u britanske zarobljeničke logore Gruomo Appula i Grottaglie u Italiji. Zarobljeničtva se oslobodio u ožujku 1946.. Od 1947. do 1966. godine živio je u Argentini, da bi se u srpnju 1991. god. vratio u Hrvatsku gdje je i umro. Pokrenuo je nekoliko časopisa i novina, a njegovo je životno djelo pokretanje, izdavanje i uređivanje časopisa HR, koji je počeo izlaziti 1951. godine u Argentini, te istoimene biblioteke. Od 1991. godine HR izlazi i u Hrvatskoj, u izdanju Matice hrvatske. HR, sv. 3-4, rujan - prosinac 1997. posvećena je radu i djelovanju V. Nikolića povodom njegove smrti 12. srpnja 1997.

⁹ HR u svojoj dvadesetoj godini, HR, god. XX, sv. 1, München, ožujak 1970., str. 205.

¹⁰ Isto, str. 206.

¹¹ HR u službi hrvatskog naroda, HR, god. V, sv. 4, Buenos Aires, prosinac 1955., str. 339-343.

¹² Antun Bonifačić (1901.-1986.). Gimnaziju je polazio u Pazinu i na Sušaku, a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studij slavistike i romanistike završio je doktorskom di-

sopisa "Hrvatska" te je njihovo zajedništvo u uredništvu časopisa i njihova politička različitost objašnjena "višim" ciljem "okupljanja svih Hrvata u službi jedino Hrvatske kao prvog i najvećeg cilja svih naših stremjenja".¹³ Njihovo je uredništvo dalo vrijedne rezultate te je omogućilo nastavak izlaženja "Hrvatske revije".

U razdoblju od 1951. do 1971. godine u "Hrvatskoj reviji" izlazi veliki broj zanimljivih rasprava, osvrti, prikaza i članaka vezanih za različite probleme koji, svaki posebno, zaslužuju detaljniju analizu. Razmatranje priloga u "Hrvatskoj reviji" zaključeno je 1971. godinom zbog promjena koje su te godine nastupile u političkom životu Hrvatske (Hrvatsko proljeće) te njihovog utjecaja na tadašnju hrvatsku emigraciju. Prilozi koji se u "Hrvatskoj reviji" odnose na tematiku Nezavisne Države Hrvatske mogli bi se sadržajno podijeliti na nekoliko skupina, od kojih svaka donosi zanimljive i vrijedne podatke i mišljenja.

II.

Vrlo zanimljivu skupinu priloga u "Hrvatskoj reviji" za navedeno razdoblje predstavljaju i prikazi domaće literature čija je tematika vezana za nastanak, postojanje i probleme NDH. Pažnje vrijedna knjiga Ive Rojnice¹⁴ pod naslovom "Susreti i doživljaji 1938.-1945."¹⁵ izazvala je različite reakcije i ocjene. Prvu pozitivnu dao je Matija Kovačić¹⁶ u "Hrvatskoj reviji" od rujna

sertacijom 1924. godine. Od 1941. radi u Odjelu za kulturne veze pri Ministarstvu vanjskih poslova NDH i potpredsjednik je Društva hrvatskih književnika. U svibnju 1945. izbjegao je iz zemlje u Argentinu, neko vrijeme živio u Brazilu, a potom u SAD-u. Godine 1951. pokreće s V. Nikolićem HR.

¹³ HR u svojoj dvadesetoj godini, HR, god. XX, sv. 1, München, ožujak 1970, str. 206.

¹⁴ Ivo Rojnica (1915.-), stožernik. Srednju školu završio u Dubrovniku. Pristupa ustaškom pokretu i 1939. postaje njegovim povjerenikom za dubrovački kotar. Nakon proglašenja NDH ustaški je povjerenik. U siječnju 1943. dobiva čin ustaškog poručnika. U svibnju 1945. povlači se u Austriju, potom prelazi u Italiju te 1947. stiže u Argentinu. Susnivač je Hrvatske republikanske stranke i Hrvatsko-latinoameričkog kulturnog instituta. Sudjelovao u stvaranju Hrvatskog narodnog vijeća 1974. Objavio je dvosveščane memoare *Susreti i doživljaji*.

¹⁵ Ivo Rojnica, *Susreti i doživljaji 1938.-1945.*, Izd. Knjižnice Hrvatske revije, Ljudi i krajevi. München 1969. Ponovno objavljeno u I. Rojnica, *Susreti i doživljaji. Razdoblje od 1938.-1975. u mojim sjećanjima*, knj. I. (razdoblje od 1938.-1945.), Zagreb 1994.

¹⁶ Matija Kovačić (1901.-1972.), publicist i državni dužnosnik. Od 1941. godine urednik je "Hrvatskog naroda", potom savjetnik u Ministarstvu vanjskih poslova NDH, a od listopada 1942. do siječnja 1944. glavni je ravnatelj Glavnog ravnateljstva za promidžbu u Ministarstvu narodne prosvjete. Pisao je u većini listova za vrijeme NDH, a napose u "Hrvatskom narodu", uglavnom izlažući, pojašnjavajući i pripremajući promidžbenu državnu politiku. God. 1942. preuzima pripremu materijala za knjigu o četničkim i partizanskim zločinima u NDH, koja je poznata pod naslovom "Siva knjiga". U svibnju 1945. odlazi iz Hrvatske. Dvije godine prije smrti objavio je knjigu uspomena "Od Radića do Pavelića".

1969. godine.¹⁷ Činjenica da je autor knjige član Ustaškog pokreta u Dubrovniku i ustaški satnik koji je sudjelovao u oružanim borbama na području primorske Hrvatske i Herceg-Bosne, knjizi daje određenu posebnost. Knjiga uz tekstualni dio sadrži i dokumentarne fotografije, pa je po Kovačićevom mišljenju, vrijedan prilog za proučavanje povijesti Hrvatske Države. Autor donosi zanimljive podatke o politici koju preko svojih generala Musolinijeva vlada provodi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Određena pažnja posvećena je podvojenosti hrvatskih oružanih snaga (ustaških i domobranskih postrojbi) koja se štetno odrazila u političkom životu Hrvatske Države. Kada je riječ o podacima koje autor donosi o dr. Anti Paveliću, Kovačić ih uzima sa određenom rezervom, jer ne smatra da je, kako Rojnica tvrdi, dr. Pavelić bio zarobljenik ustaških "rasova". Svi su ustaše po njegovom mišljenju, bez obzira na njihove pozicije u pokretu ili oružanim snagama, bili isključivo izvršitelji Pavelićevih naloga, pri čemu je samo najistaknutijima dao mogućnost za "slobodne akcije". Kovačić smatra da Rojnica ne daje dovoljno jasne zaključke u svezi s Lorković-Vokićevim pokušajem spašavanja Hrvatske. Kao zamjerku ustaškim vlastima Rojnica izdvaža činjenicu da su sposobni iiskusni politički ljudi bili spriječeni da kako kaže "hrvatski državni brod s uspjehom vode kroz sve oluje". U izbjegavanju navedenog Rojnica daje svojevrsnu uputu hrvatskoj emigraciji, napose hrvatskim komunistima, od kojih očekuje da se stave u službu "hrvatske zavjetne misli" i koliko je to moguće isprave zablude i grijeha svoje prošlosti.¹⁸

Istu knjigu u "Hrvatskoj reviji" od prosinca 1969. godine u rubrici "Odjeci" negativno je ocjenio Ilija Perušina.¹⁹ Za njega je to, kako kaže: "novi prilog niza napadaja na NDH, od kojega treba, ljubeći pravdu i istinu, hrvatsku državu i njezine prve ljude braniti i diferencirati od onih pojedinaca, koji joj na čast ne poslužiše."²⁰ Perušina zamjera Rojnici što je sve pogreške, propuste i neuspjehe i gubitak Hrvatske Države države pripisao tzv. "rasovima", uskogrudnosti i nesposobnosti odlučujućih državnih organa. Ne slaže se s tezom da je sudbina NDH zavisila isključivo o hrvatskim vladajućim krugovima. Dapače, po Perušinom mišljenju, to je "jedna od najtežih i najneopravdanijih optužbi protiv vladajućeg sloja hrvatske države" te smatra potpunom zabludom "vjerovanje uredništva Hrvatske revije da će objavom uspoine-na Rojnice pridonijeti obrani Hrvatske od neprijateljskih napadaja".²¹

¹⁷ M. Kovačić, I. Rojnica, *Susreti i doživljaji 1938.-1945.*, HR, god. XIX, sv. 3., München, rujan 1969., str. 297-300.

¹⁸ Isto, str. 299.

¹⁹ I. Perušina, I. Rojnica, *Susreti i doživljaji 1938. -1945.*, HR, god. XIX, sv. 4., München, prosinac 1969., str.501-505. Ilija Perušina (1905-1991). God. 1923. završio je Nautičku školu u Kotoru. Od predsjednika SAD-a odlikovan je zlatnom medaljom 1926. godine jer se posebno istakao u spašavanju posade američkog soonera koji se potopio u sjevernom Atlantiku. Tijekom Drugog svjetskog rata služi u Hrvatskim oružanim snagama. Suraduje u različitim časopisima i novinama kao što su *Republika Hrvatska*, *Hrvatski narod*, *Studia Croatica* itd.

²⁰ Isto, str. 505.

²¹ Na ist. mj.

Nešto blaži u ocjeni knjige Vinka Kriškovića "Posljednji eseji"²² bio je Ivo Bogdan²³. S dužnim poštovanjem prema samom autoru i njegovom cjelokupnom radu, Bogdan smatra Kriškovićeve viđenja dijelom prošlosti te ih ocjenjuje kao nerealne. Bogdan kaže da "usprkos živom zanimanju za probleme današnjice on ostaje izdanak prošlog stoljeća. Zaključci mu nisu odraz duha našeg vremena".²⁴ Ono što Krišković iznosi u svezi problematike NDH za Bogdana je potpuno neutemeljeno i netočno. Krišković jedan dio knjige posvećuje Dalmaciji za vrijeme NDH i pri tom iznosi podatak da su Dalmatinci za vrijeme NDH tražili autonomiju i da su izbjegavali vojsku, tvrdeći Italiji da su obavezni služiti hrvatskoj vojsci i obrnuto. Bogdan pak tvrdi, da Italija uopće nije pozivala u vojsku Hrvate iz anektiranih krajeva, a da su dalmatinski Hrvati iz krajeva, koji su pripadali NDH, bili mobilizirani isto kao i ostali Hrvati. Za Kriškovića NDH je bila samo epizoda koja je ratom nastala i ratom prestala, a Hrvatima je ostavila opomenu da im: "ne priliči služiti se balkanskim načinom borbe."²⁵ Tome ide u prilog i shvaćanje autora da je "hrvatska inteligencija uvijek umirala od kraljevske bolesti siromaštva misli i nestašice novih političkih ideja" te da bi se trebala učiti "izgrađivati se u demokratskom duhu."²⁶

Problematikom NDH bavio se Željko Bebek u knjizi "Jedan narod u opasnosti".²⁷ Matija Kovačić dao je prikaz navedenog djela u "Hrvatskoj reviji" od ožujka 1970. godine²⁸. Knjiga koja se može nazvati i kompleksnom političkom raspravom pruža pregled prošlosti Hrvata s posebnim osvrtom na najnovije doba hrvatske povijesti. Prvenstvena namjera je s hrvatskom prošlošću upoznati hrvatsku emigraciju. Presjek pregleda na prošlost hrvatskog naroda, po mišljenju Kovačića je ispravan, što ne znači da Bebek nije u nekim pogledima došao do krivih pogleda i zaključaka. S Bebekovom ocjenom Nezavisne Države Hrvatske Kovačić se u osnovi slaže, no čini mu se da je u izrazima

²² Vinko Krišković, *Posljednji eseji*, Izd. Osvit, Madrid, 1955. Vinko Krišković (1861.-1952.), pravnik. Za vrijeme NDH, u veljači 1942., imenovan u Hrvatski državni sabor. te bio član njegova Odbora za pravosuđe i bogoštovlje. U listopadu 1942. imenovan je i državnim vijećnikom. Potkraj travnja 1944. seli u Švicarsku. Autor je mnogih stručnih pravnih djela, a najzanimljiviji su mu politički eseji. *Posljednji eseji* objavljeni su u Madridu tri godine poslije Kriškovićeve smrti. Umro je u Zürichu 1952.

²³ Ivo Bogdan (1907.-1971.), novinar i publicist. Za vrijeme NDH bio privremeni savjetnik za hrvatski savez slobodnih zvanja, ravnatelj *Hrvatskog naroda* i pokretač *Spremnosti*. Od siječnja 1944. glavni je ravnatelj Glavnog ravnateljstva za promidžbu NDH; vodeći je novinar, propagandist i cenzor NDH. Nakon sloma NDH emigrira u Argentinu, gdje nastavlja pisati u različitim iseljeničkim publikacijama. Umire u Buenos Airesu 1971.

²⁴ I. Bogdan, V. Krišković, *Posljednji eseji*, HR, god. V, sv. 4., Buenos Aires, prosinac 1955., str. 546.

²⁵ Isto, str. 550.

²⁶ Na ist. mj.

²⁷ Željko Bebek, *Jedan narod u opasnosti; Hrvatski problemi u teoriji i stvarnosti*, Madrid 1968.

²⁸ M. Kovačić, Ž. Bebek, *Jedan narod u opasnosti. Hrvatski problemi u teoriji i praksi*, HR, god. XX, sv.1., München, ožujak 1970., str. 139-141.

upotrebljenim na račun dr. Ante Pavelića i njegovih najužih suradnika bio preoštari.

Vjerojatno zadatak koji je Kovačić preuzeo prilikom odluke o pisanju osvrta na prvu knjigu "Doživljaji"²⁹ dr. Ante Pavelića nije bio nimalo lak. Riječ je o čovjeku koji je ipak, možda više od drugih, obilježio određeno razdoblje hrvatske povijesti i čija knjiga doživljaja (uspomena) predstavlja svojevrsan "specificum". Zanimljivost knjige leži u činjenici da dr. Ante Pavelić iznosi svoje osobne stavove koji pružaju važan doprinos, a u prvom redu za dobivanje jasnije slike o njegovoj osobi. Nedostatak knjige vezan je za Pavelićeve neobjektivne konstatacije u svezi nekih dijelova hrvatske povijesti. Prvenstveno je riječ o nespominjanju hrvatskog narodnog pokreta pod vodstvom Stjepana Radića³⁰ kojeg Kovačić vidi kao "jednu od najsvjetlijih stranica naše povijesti"³¹. Zatim zamjera Pavelićevom viđenju kako bez njega uopće ne bi postojala hrvatska državna misao, što je po Kovačiću, u najmanju ruku grijeh prema Anti Starčeviću³² koji je, kao i njegova Stranka prava, vrlo zaslužan za jačanje hrvatske narodne svijesti. Upravo zbog navedenih nedostataka smatra da prva knjiga Pavelićevih "Doživljaja" ne bi trebala biti prevedena na strane jezike. Kovačić izražava nadu da će izdanje nastavka političkih uspomena Poglavnika NDH "poslužiti kao obrana naše narodne stvari u očima onih, koji nas Hrvate ne razumiju, a te, nažalost, nalazimo u inozemstvu na svakome koraku"³³.

U istoj "Hrvatskoj reviji" svoj iznimno pozitivan komentar na Pavelićeve "Doživljaje" dao je u rubrici "Varnice" dr. Ante Bonifačić. On smatra da je Poglavnik prvom knjigom svojih "Doživljaja" došao "među hrvatski narod

²⁹ Ante Pavelić, *Doživljaji*; izd. Višnja Pavelić, Madrid, 1968.; domovinsko izdanje objavljeno u Zagrebu, Naklada Starčević, 1995.

³⁰ Stjepan Radić (1871.-1928.), političar. Sudjelovao je u spaljivanju mađarske zastave 1895. prilikom posjeta cara Franje Josipa I. Zagrebu. Nakon diplomiranja na Slobodnoj školi političkih znanosti u Parizu 1899. odlazi u Prag gdje surađuje u tiskanju naprednjačkog lista "Hrvatska misao". Zajedno s bratom Antunom osnovao je u prosincu 1904. Hrvatsku pučku seljačku stranku. Svojom političkom djelatnošću, govorima i pisanom riječju Radić je još za života (do atentata 1928.) stekao golemu popularnost i bio priznat kao vođa hrvatskog naroda, a njegova stranka (HSS) igrala je veliku ulogu u borbi hrvatskog naroda za nacionalnu samostalnost.

³¹ M. Kovačić, "Doživljaji A. Pavelića", HR, god. XVIII, sv. 4., München, prosinac 1968., str. 475-476.

³² Ante Starčević (1823.-1896.), političar, filozof i književnik. Tražeći cjelovitost hrvatskih zemalja "nekadašnje velike kraljevine Hrvatske", s Eugenom Kvaternikom, na Saboru 1861. započinje Stranku prava, koja zastupa ideju pune nacionalne slobode i državne nezavisnosti. Kad je u Stranci prava došlo do raskola, osnovao je s Josipom Frankom 1895. Čistu stranku prava. Pristaša ideja Francuske revolucije i prava narodnosti, utemeljenih u povijesnom hrvatskom državnom, položio je svojim djelima i političkim radom u Hrvatskom saboru teorijske osnove moderne hrvatske nacionalne države i svojim dosljednim zauzimanjem za demokratska narodna prava za života u narodu stekao ugled "Otca domovine".

³³ M. Kovačić, "Doživljaji A. Pavelića", HR, god. XVIII, sv. 4., München, prosinac 1968., str. 476.

kao Isus nakon Uskrsa". Uvjerenja je da nijedna knjiga tiskana izvan područja Hrvatske neće biti tako proširena i imati takav utjecaj kao "Doživljaji". Razlog tomu leži u činjenici da se, po Bonifačičevom mišljenju, Pavelić pokazao ne samo kao sjajan hrvatski pisac i povjesničar nego u isto doba starohrvatski "Did", "Stari" ili "Čača", kako ga njegovi mnogobrojni sinovi odavna nazivlju. Učeni ljudi, nastavlja Bonifačić, kazali bi, da je on hrvatski "guru", "učitelj mudrosti i života".³⁴

Ne izdvajajući samo pojedine probleme NDH, neki autori bave se sveukupnom politikom NDH, dajući o njoj svoje ocjene. Jedan od njih je i Stjepan Buć³⁵ čiji je tekst objavljen u "Hrvatskoj reviji" od lipnja 1960. godine pod naslovom "Da li smo Hrvatsku mogli sačuvati? (Od Rimskih ugovora do Bleiburške tragedije)".³⁶ On je mišljenja da se drugačijom politikom nego što ju je vodila ustaška vlada odnosno sam A. Pavelić Hrvatska mogla sačuvati, odnosno spasiti. Buć tvrdi da je sam Poglavljenik Pavelić odlučivao i odlučio o najvažnijim događajima hrvatske sudbine. Paveliću je potpuno manjkao svaki pozitivni smisao za organizaciju i red u državi, a još manje odgovarajuća sposobnost to provesti u život. Da Pavelića nije bilo, mišljenja je Buć, hrvatska bi politika 1941. godine otišla drugim putem, a mi bismo, ustajući odmah kod sloma Jugoslavije protiv okupacije naše zemlje po Musolinijevim snagama, time bili ne samo istakli svoje pravo na samostalnost i slobodu, nego stekli i sigurnu podlogu za jedno bolje kasnije razumijevanje našega prava kao nacije kod zapadnih saveznika. Nametnuvši se tuđom potporom narodu, uživajući ju sve do kraja, Pavelić je spriječio stvaranje jedne prave, narodne vlade u Hrvatskoj, koja bi bila u stanju organizirati ne samo državnu upravu, nego i prijeko potrebnu jaku vojsku, te tako provesti uspješnu obranu od komunističke invazije.³⁷

Negativan osvrt na Bućev članak dala je Ivana Sabolić³⁸ u "Hrvatskoj reviji" od lipnja 1961. godine.³⁹ Po njenom su mišljenju prikazi događaja od strane Buća puni protuslovlja, neistine i zlobe. "Prinukana sam, da nam ne bi

³⁴ A. Bonifačić, "Doživljaji A. Pavelić", HR, god. XVIII, sv. 4., München, prosinac 1968., str. 542.

³⁵ Stjepan Buć (1888.-1975.), političar i publicist. Studij prava završio je u Zürichu gdje je i doktorirao 1917. Za vrijeme trajanja NDH on ostaje pristaša pronjemačke politike, i tek 1943. uključuje se neposrednije u političku djelatnost, kad je izabran za člana Odbora za ponovno pripajanje Dalmacije Hrvatskoj. Početkom svibnja 1945. napušta Zagreb i povlači se u Austriju, a potom u Italiju, gdje dvije godine boravi u logoru Fermo. Jedna je od središnjih osoba Hrvatskog narodnog odbora, što ga je u Zapadnoj Njemačkoj osnovao Branko Jelić. Odbor je osnovao poluvojničku organizaciju Hrvatska obrana i izdavao list "Hrvatska do Drine", u kojem piše i S. Buć.

³⁶ S. Buć, Da li smo Hrvatsku mogli sačuvati? Od Rimskih ugovora do Bleiburške tragedije, HR, god. V, sv. 2-3, Buenos Aires, lipanj 1960., str. 204-226.

³⁷ Isto, str. 225-226.

³⁸ Ivana Sabolić je supruga u "Kavranovoj aferi" tragično poginulog velikog župana dr. Vladimira Sabolića. Javila se suradnjom iz Battle Crecka, SAD.

³⁹ I. Sabolić, Da li smo Hrvatsku mogli sačuvati? Osvrt na članak dra Stjepana Buća, HR, god. X, sv. 1-2., Buenos Aires, lipanj 1961., str. 164-166.

dr. Stjepan Buć, koji se predstavlja kao mesija hrvatskih problema, prodao 'rog za svijeću', izjaviti, da su navedeni 'povijesni događaji' na strani 219. HR. od mjeseca lipnja 1960. neistiniti".⁴⁰

U skupinu tekstova koji daju pristrano viđenje NDH, neposredno nakon njenog sloma, ubrajaju se dva teksta, dr. Dragutina Kambera i dr. Vinka Nikolića. Premda su oba teksta objavljena u prvim godinama izlaženja "Hrvatske revije", prvi 1951., a drugi 1952. godine po svom pristupu i načinu pisanja zaslužuju detaljniju pozornost.

Kamber je svoje mišljenje izrekao u tekstu pod naslovom "Naša neposredna stvarnost".⁴¹ Kamber "kroz želju hrvatskog naroda" objašnjava razloge nastajanja NDH. Ono što po Kamberu uporno izbija iz cjelokupne povijesti hrvatskog naroda je neprestano nastojanje i borba, da bude svoj i slobodan. Osnovna želja hrvatskog naroda bila je ostvarenje samostalne i slobodne hrvatske države.⁴²

Na sličan se način, možda još i energičnije, videći NDH kao želju hrvatskog naroda, izjasnio je dr. Nikolić u tekstu pod naslovom "Za državnu samostalnost i slobodu Hrvatske".⁴³ Nikolić ističe da NDH nije bila samo ostvarenje stoljetne hrvatske državotvorne borbe, koja je bila posebno žestoka i skupa od 1918. do 1928. godine, nego i obrana hrvatskih života od pripremljenog četničkog pokolja.⁴⁴ Sebe kao i ostale zaslužne za stvaranje NDH ograđuje tvrdeći da su ratni vrtlog, razni tobožnji saveznici, međustranačka i osobna borba, Srbi i Srbijanci, partizani i drugi neprijatelji, mnogi neodgovorni pojedinci i nasilnici otežali već ionako težak hrvatski položaj. Hrvatski položaj, ističe Nikolić, posebno je težak jer su Hrvati izgubili rat. Nikolić je mišljenja da je hrvatski najveći grijeh u nesreći, što smo izgubili rat.⁴⁵ Ono što nakon propasti NDH Nikolić smatra svojim zadatkom i zadatkom svih hrvatskih emigranata je: "organizirati i okupiti sve hrvatske državotvorne snage, postaviti ih nasuprot ujedinjenih neprijatelja hrvatskog naroda. Cilj je našeg boravka u tuđini, da pripremimo dan velikog povratka u domovinu, u koju se možemo vratiti samo ako bude naša, ako bude suverena država".⁴⁶

⁴⁰ Isto, str. 166. Nekoliko godina kasnije u rubrici "Polu stoljeća hrvatske politike" objavljen je Razgovor s drom Stjepanom Bućem, povodom 80-godišnjice života i 50-godišnjice javnog rada hrvatskog političara i pisca koji je vodio Vinko Nikolić, HR, god. XVIII, sv. 1., München, ožujak 1968., str.47.-68.

⁴¹ D. Kamber, Naša neposredna stvarnost, HR, god. I, sv. 2, Buenos Aires, lipanj 1951., str. 123-128.

⁴² Isto, str. 124-125.

⁴³ V. Nikolić, Za državnu samostalnost i slobodu Hrvatske, HR, god. II, sv. 1, Buenos Aires, ožujak 1952., str. 8-17.

⁴⁴ Isto, str. 13.

⁴⁵ Isto, str. 14.

⁴⁶ Isto, str. 15-17.

Općenito o događajima vezanim za politiku NDH piše Jere Jareb⁴⁷ u raspravi "Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije" koja je izašla u tri broja "Hrvatske revije" za 1959. godinu.⁴⁸

Jareb se u trećem djelu te rasprave u "Hrvatskoj reviji" od prosinca 1959. godine bavio različitim problemima koje donosi stvaranje NDH, pokušavajući ih argumentirano razložiti i objasniti.⁴⁹ Jareb detaljno pristupa gotovo svim vidovima politike NDH. Govoreći o politici hrvatske države nakon uspostavljanja i proglašenja NDH Jareb smatra da je proglašenjem NDH vodstvo hrvatske politike prešlo u ruke Ustaškog pokreta i dra Ante Pavelića čime su oni na sebe preuzeli odgovornost vođenja hrvatske državne politike. Jedini cilj tadašnje hrvatske politike mogao je biti održanje hrvatske države u ratnom vremenu i trajno osiguranje njenog opstanka u poslijeratnom razdoblju.⁵⁰

Jareb se bavi i odnosom hrvatske državne vlade prema katolicima, hrvatskim i bosanskim Srbima, muslimanima i Židovima iznoseći podatke prema kojima su "Hrvati katolici smatrani kičmom države, ali, ako su bili istaknuti politički ili u javnom životu prije 1941., a nisu prišli Ustaškom pokretu ili u nj se učlanili, bili su susretani s nepovjerenjem". Politika hrvatske vlade prema Hrvatima muslimanima bila je znatno bolja, nego općeniti stav hrvatske politike između dva rata. Politika, koju je Ustaški pokret, odnosno hrvatska državna vlada, provodio prema hrvatskim i bosanskim Srbima, bila je upravo sudbonosna za unutrašnji mir i opstanak države. Činjenica je, da hrvatska državna vlada nije priznavala pravoslavne vjere i da je njezine pripadnike susretala kao osobe izvan zakona od travnja 1941. do konca veljače 1942. godine. Unutrašnja politika bila je skoro isključivo u rukama hrvatskih vlasti. Izuzetak je bio odnos prema Židovima. Nijemci su pravili pritisak, da se Židovi što prije unište. U tom je pitanju tadašnja ustaška vlast postupala ekstremno i nerazumno. Radi njemačkog pritiska, ističe Jareb, nije se moglo spasiti sve Židove, ali je postupak prema njima s hrvatske strane mogao biti čovječniji i trijezniji.⁵¹

Kao najvažniji problem Jareb izdvaja pitanje Pavelićeve osobe, za čiju politiku tvrdi da je imala uzore u srpskoj politici 19. stoljeća, napose politici

⁴⁷ Jere Jareb (1922.-). Pučku školu polazio je u rodnom selu Šepurine, na otoku Prviću, a klasičnu gimnaziju u Šibeniku. U rujnu 1941. preselio se u Zagreb, gdje je ostao do svibnja 1945., kada je zajedno s mnogobrojnim sunarodnjacima otišao u emigraciju. U siječnju 1952. doselio se u SAD. Od 1955. bavi se izučavanjem novije hrvatske povijesti poslije 1790.

⁴⁸ Prvi dio rasprave pod naslovom *Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije* izašao je u HR, god. IX, sv. 1., Buenos Aires, ožujak 1959., str. 21-44; drugi dio u HR, god. IX, sv. 2., od lipnja 1959, str. 191.-227. i treći dio u HR, od prosinca 1959. str. 396.-447. Jarebova rasprava izašla je pod naslovom *Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije* u izdanju Instituta za suvremenu povijest, Zagreb, 1995. godine.

⁴⁹ J. Jareb, *Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije*, HR, god. IX, sv. 4, Buenos Aires, prosinac 1959., str. 401-404.

⁵⁰ Isto, str. 399-400.

⁵¹ Isto, str. 401-404.

Karađorđa i Miloša Obrenovića. Jareb smatra da su "Karađorđe i Miloš i njihov sustav vladanja bili inspiracija i putokaz Paveliću. Srpska politička škola bila je upotpunjena talijanskom, u prvom redu fašističkom. Rezultat tih dviju škola, srpske i talijanske, bila je Pavelićeva hrvatska unutrašnja politika 1941.-1945."⁵²

Jareb se bavi i vanjskom politikom NDH navodeći da je najvažnije pitanje hrvatske vanjske politike bilo bez sumnje, hrvatsko-talijansko razgraničenje. Talijani su Hrvatima postavili teške zahtjeve. Rimski ugovori bili su vrlo težak udarac mladoj hrvatskoj državi i njih se, uz hrvatsku unutrašnju politiku, može označiti glavnim uzrokom hrvatske katastrofe u prošlom svjetskom ratu. Jareb vjeruje da Rimski ugovori ne bi bili tako katastrofalni, da je Pavelićeva unutrašnja politika bila trijezna i razumna. "Od potpisa Rimskih ugovora počinje tamniti Pavelićeva zvijezda u Hrvatskoj."⁵³ Uz Italiju kao saveznik NDH spominje se i Njemačka koja je, po Jarebovom mišljenju, u prvom redu bila gospodarski zainteresirana za Hrvatsku i čija je dugoročna politika bila potpuno germaniziranje slavenskog istoka i jugoistoka. Pavelićeva politika prema Nijemcima bila je izrazito popustljiva. Poslije neuspješnog pokušaja Lorkovića i Vokića da nakon kapitulacije Italije preusmjere hrvatsku politiku, Pavelićeva je reakcija bila nerazumna i unutrašnje i vanjsko-politički. Pavelić je svijesno dao likvidirati sve učesnike puča, pa čak i one za koje je samo sumnjao da su u njemu sudjelovali, kao što je to bio slučaj sa Milivojem Karamarkom.⁵⁴

Politikom NDH i njenom odgovornošću za Bleiburg bavio se Danijel Crljen⁵⁵ u tekstu naslovljenom "Čimbenici bleiburškog sloma".⁵⁶ Razloge osnivanja NDH Crljen povezuje s opstojnošću hrvatskog naroda koja je, kao i u ostalih naroda, u dubljoj povijesnoj perspektivi uvjetovana postojanjem države. Poštujući to načelo tvrdi da je "jedino hrvatski narod pozvan suditi, da li je godine 1941. trebalo ostvariti NDH pomoću Njemačke i Italije, ili je trebalo propustiti tu šansu, jer su u tim zemljama vladali nacionalsocijalizam i fašizam, koji su tuđi hrvatskoj narodnoj duši."⁵⁷ Analizirajući puč Lorković-

⁵² Isto, str. 410-411.

⁵³ Isto, str. 417.

⁵⁴ Isto, str. 422-425.

⁵⁵ Danijel Crljen (1914-1995), ustaški dužnosnik. Klasičnu gimnaziju završio je u Šibeniku. Diplomirao je 1936. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu hrvatski i francuski jezik. U prosincu 1941. imenovan je tajnikom pri Ministarstvu vanjskih poslova. Ravnatelj je i Državnog ravnateljstva za promidžbu (od 1943.). Početkom svibnja 1945. A. Pavelić mu povjerava vođenje odgoja i promidžbe među svim naoružanim postrojbama Hrvatskih oružanih snaga. Pri povlačenju prema Austriji jedan je od hrvatskih izaslanika koji su 14. i 15. svibnja u Bleiburgu pregovarali o predaji HOS-a i izbjegličke kolone zapadnim Saveznicima. Nakon neuspjelih pregovora probija se preko Karavanki i izbjegava predaju partizanima. Odlazi u Italiju, gdje je 1946. uhićen i zatvoren u Ferru. Od 1947. boravi u Argentini, gdje je 1995. umro.

⁵⁶ D. Crljen, Čimbenici Bleiburškog sloma, I dio, HR, god. XX, svezak 1, München, ožujak 1970., str.27.-51, II dio, HR, god. XX, svezak 2, München, lipanj 1970., str.233-258.

⁵⁷ D. Crljen, Čimbenici bleiburškog sloma, I dio, str. 28-30.

Vokić Crljen se slaže s Pavelićem, koji smatra da su Lorković i Vokić u samu urotu uvedeni preko njemačkog generala Gleise von Horstenaua te da su u sporazumu s četnicima imali za cilj postavljanje zajedničke vlade u Zagrebu. Tako bi se, tvrdi Crljen, "činilo da su sami Hrvati likvidirali svoju vlastitu državu, a velikosrbskim bi četnicima njihova namjera uspjela lukavim načinom bez borbe i ikakovih žrtava".⁵⁸ Crljen navodi i podatke o samom kraju NDH i sudbini hrvatske vojske opisujući njen tragičan put od Zagreba do Bleiburga.⁵⁹

III.

Najbrojnija skupina tekstova u "Hrvatskoj reviji" za razdoblje od 1951. do 1971. godine je ona koja donosi viđenja različitih autora, nekih već i ranije spomenutih, o određenim pitanjima vezanih za politiku NDH. Oni se, ovisno o problemu koji obrađuju, mogu podijeliti u nekoliko podskupina.

Jedan od tekstova koji se bavi vrlo određenim problemom je tekst u svezi pobune u francuskom gradiću Villefranche de Rouergue 1943. godine.⁶⁰ Vinko Nikolić navodi da se pobuna hrvatskih vojnika dogodila u noći između 16. i 17. rujna 1943. godine u južnoj Francuskoj, u gradiću Villefranche de Rouergue, gdje su se oni nalazili u sastavu 13. SS divizije. Organizator i vođa pobune bio je, navodno, poručnik Ferid Džanić, rodom iz Bihaća. Pobuna je svladana izdajom, pa su pobunjenici njih 60, bili strijeljani 17. rujna. Nikolić podsjeća na pobunu iznoseći osnovne podatke, u nadi, da će oni izazvati nekoga, koji bi o tim događajima rekao nešto, kako bi se sačuvalo za povijest. Treba osvijetliti, ističe Nikolić, ne samo događaj nego i njegove uzroke i značenje.⁶¹

Nekoliko tekstova obrađuje tzv. puč Lorković–Vokić. Prvi tekst napisao je Matija Kovačić u "Hrvatskoj reviji" od prosinca 1968. godine pod naslovom "Posljednji čin drame dra Mladena Lorkovića. Pozadina umorstva Lorkovića",⁶² Vokića⁶³ i Farolfija⁶⁴ u Lepoglavi".⁶⁵ Kovačić ističe da je razlog pisanja

⁵⁸ Isto, str. 39-40.

⁵⁹ Isto, str. 51.

⁶⁰ Vn. /Vinko Nikolić/, Pobuna hrvatskih vojnika u francuskom gradu Villefranche 1943., HR, god. XVIII, sv. 2, München, lipanj 1968., str.249-250.

⁶¹ Isto, str. 250.

⁶² Mladen Lorković (1907.-1945.), političar. Klasičnu je gimnaziju polazio u Zagrebu, gdje je započeo studij prava. Nakon uspostave NDH, član je privremene vlade, tzv. Hrvatskog državnog vodstva do osnivanja prve vlade NDH, u kojoj obnaša dužnost državnog tajnika za vanjske poslove. Ministrom vanjskih poslova imenovan je u lipnju 1941. Od listopada 1943. ministar je unutarnjih poslova, a privremeno i ministar vanjskih poslova (od travnja do svibnja 1944.). U kolovozu 1944. zajedno s A. Vokićem optužen je za urotu protiv Poglavnika i Njemačke. Izveden je na sud Poglavnikove tjelesne bojne (PTB), koji ga je osudio na gubitak čina i isključenje iz PTB-a, zatim je uhićen i interniran u Koprivnici. Ubrzo je zatvoren u Lepoglavi gdje je najvjerojatnije ubijen u travnju 1945.

teksta želja da se o pojedincima zaslužnim za obnovu Hrvatske Države objektivno govori i piše te da se "unese nešto svijetla u tu tragediju, na kojoj kao da se počinje buditi savjest svih ispravnih Hrvata, koji u nju nisu bili dovoljno upućeni."⁶⁶ Kovačić dr. Mladena Lorkovića i dr. Vladimira Košaka⁶⁷ vidi kao "najsnažnije političke ličnosti u vladama NDH, koje su bile protuteža planovima i ciljevima ustaških rasova, koji su u Hrvatsku došli da vladaju po svojoj miloj volji. Napetost i borba Lorkovića i Košaka sa ovom skupinom bila je crvena nit unutrašnjeg državnog života u NDH".⁶⁸ Po Kovačićevom mišljenju Njemačka je u Lorkoviću i Košaku vidjela sigurno jamstvo da unatoč Rimskim ugovorima u hrvatskoj vladi neće prevladati utjecaj fašističke Italije. Među razlozima koji će dovesti do tragičnog kraja Lorkovića, navodi njegov sukob s Poglavnikom, koji je započeo upravo u trenutku kada je Lorković prešao na odlučniju borbu s rasovima, te govori o činjenici da bit tragedije leži u Poglavnikovoj tvrdokornosti da se "ne odrekne svog položaja, pa makar i Hrvatska Država nestala i čitav hrvatski narod pao u ropstvo".⁶⁹ Kovačić donosi podatke o izvršitelju umorstva trojice hrvatskih narodnih prvaka Lor-

⁶³ Ante Vokić (1909.-1945.), političar i ustaški krilnik. Gimnaziju završio u Sarajevu, započeo studij prava u Zagrebu koji je prekinuo 1929. U vrijeme proglašenja NDH djelovao u domovinskom ustaškom pokretu u Zagrebu. 1941. imenovan u Ustaški nadzorni stožer a 1943. imenovan je za ministra prometa i javnih radova. Na prijedlog M. Lorkovića imenovan je u siječnju 1944. ministrom oružanih snaga. U kolovozu 1944. zajedno s M. Lorkovićem, optužen za urotu protiv Poglavnika i Njemačke, smijenjen i stavljen u kućni pritvor. S M. Lorkovićem izveden na sud Poglavnikove tjelesne bojne, koji ga je osudio na gubitak čina i isključenje iz PTB-a, potom interniran u Novi Marof, odakle je premješten pod stroži režim u Koprivnicu, gdje je bio i M. Lorković. Ubrzo zatvoren u Lepoglavi, gdje je ubijen u travnju 1945.

⁶⁴ Ivanko (Ivan) Farolfi (1892.-1945.), odvjetnik i političar. Završio pravo u Zagrebu; javni bilježnik i gradonačelnik Visa. Od 1941. u Zagrebu odvjetnik; u ratnom vodstvu HSS-a obnašao dužnost glavnog tajnika; vodio ilegalnu mrežu stranačkih povjerenika, izdavao ilegalna stranačke glasila; uspostavio veze s višim časnicima oružanih snaga NDH. U ime HSS-a u siječnju 1944. vodio pregovore s predstavnicima partizanskog pokreta u Zagrebu o mogućnosti suradnje i zajedničkog djelovanja. U ljeto 1944. bio opunomoćenik HSS-a u pregovorima s M. Lorkovićem i A. Vokićem o povlačenju ustaša s vlasti. Uhićen i zatočen u logoru Lepoglava; ubijen vjerojatno u noći 30. travnja 1945.

⁶⁵ M. Kovačić, Posljednji čin drame dra Mladena Lorkovića, Pozadina umorstva Lorkovića, Vokića i Farolfija u Lepoglavi, HR, god. XVIII, sv. 4, München, prosinac 1968., str. 443-457.

⁶⁶ Isto, str. 443-444.

⁶⁷ Vladimir Košak (1908.-1947.), ekonomist i političar. Diplomirao i doktorirao pravo u Zagrebu, a ekonomiju doktorirao u Frankfurtu na Maini. U travnju 1941. imenovan osobnim opunomoćenikom Slavka Kvaternika i povjerenikom za gospodarstvo i financijska pitanja. U prvog je Hrvatskoj državnoj vladi državni tajnik u Ministarstvu narodnoga gospodarstva, a nakon reorganizacije vlade u lipnju 1941. postaje državni rizničar (minister financija). Razriješen navedene dužnosti 1943. U svibnju 1945. uhitile su ga britanske vojne vlasti i predale ga u veljači 1946. Jugoslaviji. Osuđen je na smrt 6. lipnja 1947.

⁶⁸ M. Kovačić, Posljednji čin drame dra Mladena Lorkovića, Pozadina umorstva Lorkovića, Vokića i Farolfija u Lepoglavi, HR, god. XVIII, sv. 4., München, prosinac 1968., str. 444.

⁶⁹ Isto, str. 444.

kovića i Vokića i Ivanka (Ivana) Farolfija satniku Poglavnikove tjelesne bojne, ustaškom časniku Miji Grabovcu za kojeg smatra da je 7. svibnja 1945. podnio izvještaj zapovjedniku Poglavnikove tjelesne bojne, generalu Anti Moškovu⁷⁰, da su umorena spomenuta trojica hrvatskih narodnih prvaka.⁷¹ Glavni i odgovorni krivac za to umorstvo, po Kovačićevom mišljenju je, sam dr. Ante Pavelić, te zaključuje: "Politički zločin u Lepoglavi nije bilo političko umorstvo u borbi za vlast, jer je u času toga umorstva bila već umrla svaka hrvatska državna vlast. Taj zločin bio je jezoviti izražaj jedne duše, koja je znala mrziti beskraino. I taj zločin mora biti osvijetljen, ma tko ga počinio!"⁷²

Kovačićev tekst izazvao je reakciju Mate Frkovića⁷³ koji je u rubrici "Odjeci" objavio članak pod naslovom "Posljednji čin drame dra Mladena Lorkovića (Puč Lorković-Vokić i HSS)", koji je kako sam kaže u podnaslovu osvrtno na članak Kovačića u "Hrvatskoj reviji" od prosinca 1968.⁷⁴ S obzirom na dužnost koju je Frković obnašao u NDH i na njegov odnos s Poglavnikom ova rasprava osvijetlila je tzv. puč Lorković-Vokić iz druge perspektive nego je to učinila Kovačićeva rasprava. Da li je ona i u kojoj mjeri objektivna, s obzirom na već navedene Frkovićeve veze s Poglavnikom teško je prosuditi. Na početku teksta Frković navodi da se događaj može samo onda ispravno analizirati i podvrći kritici, ako je dobro poznat u svim pojedinostima i uzročnim komponentama, koje su ga uvjetovale, odnosno prouzročile. Kada to nije slučaj, onda obično proradi fantazija, koja, potaknuta dobro ili zlonamjernom pobudom, traži kojekakve dokaze, da bi se s njima opravdali uspješni, odnosno neuspješni. Tako je, po mišljenju Frkovića, bilo i u slučaju priprema "Lorković-Vokićeva i HSS puča".⁷⁵ Frković smatra da se novinari i političari,

⁷⁰ Ante Moškov (1911.-1948.), general. Od 1933. u emigraciji djeluje u različitim ustaškim logorima u Italiji. S uspostavom NDH, u činu pukovnika, jedan od Pavelićevih najodanijih ljudi zapovjednik Poglavnikove tjelesne bojne. U listopadu 1944. postaje zapovjednik Hrvatske udarne divizije. Nakon sloma NDH održava diplomatske veze sa saveznicima, ali su 1946. engleske vojne vlasti uhitile i izručile Jugoslaviji. Osuđen je na smrt i pogubljen.

⁷¹ M.Kovačić, Posljednji čin drame dra Mladena Lorkovića, Pozadina umorstva Lorkovića, Vokića i Farolfija u Lepoglavi, HR, god. XVIII, sv. 4, München, prosinac 1968., str. 452-453.

⁷² Isto, str. 456-457.

⁷³ Mate Frković (1901.-1987.), liječnik i političar. Gimnaziju završio u Gospiću a Medicinski fakultet u Zagrebu. Nakon proglašenja NDH u travnju 1941. imenovan je ustaškim povjerenikom za Varaždin i šire područje. U srpnju 1943. Pavelić ga imenuje doglavnikom i time članom Doglavničkog vijeća. U kolovozu 1944. godine postavljen je (na mjesto smijenjenog M.Lorkovića) za ministra unutarnjih poslova. Na toj dužnosti ostaje do kraja rata. S ostalim članovima Vlade NDH i ustaškim dužnosnicima napustio je Zagreb u svibnju 1945. Zajedno sa Stjepanom Bućom i Brankom Jelićem u Münchenu 1950. osniva "Hrvatski narodni odbor". Osnovali su poluvojničku organizaciju Hrvatska obrana te tiskali list *Hrvatska Država*. Tijekom šezdesetih godina preselio se u Argentinu gdje je 1987. umro.

⁷⁴ M. Frković, Posljednji čin drame dra Mladena Lorkovića, Puč Lorković - Vokić i HSS, HR, god. XX, sv. 2., München, lipanj 1970., str. 327-337.

⁷⁵ Isto, str.329.

kada govore ili pišu o prilikama ili neprilikama u NDH i eventualnim mogućnostima povoljnijeg izlaza iz kasnije nastalog njezinog završetka, te da bi dokazali npr. kako je ogromna nacionalna šteta što pripremani puč Lorković-Vokić nije proveden u djelo služe raznim argumentima, većinom subjektivne prirode. Frković tvrdi da je akcija o pripremanju puča Lorković-Vokić s užim vodstvom HSS-a bila je od početka dobro poznata Poglavniku i nekim višim dužnosnicima vlasti, ali da je druga faza razvoja, koja se može podijeliti u nekoliko dijelova ostala unutarjom tajnom urotnika. Urotnici su, prvenstveno željeli srušiti postojeći ustaški režim s Poglavnikom na čelu te preuzeti vlast u svoje ruke. Željeli su organizirati vojne snage protiv njemačke vojske i ustaša te osigurati nesmetano iskrcavanje savezničke vojske na hrvatskoj obali. Izvjesnu novinu u oslikavanju urote predstavlja činjenica o kojoj Frković govori, a odnosi se na želju urotnika da se povežu s četnicima Draže Mihajlovića, koji su naravno, najveći neprijatelji hrvatskog naroda. Kako se približavala propast Hitlerove Njemačke i Pavelićeve NDH, dio ustaša, na prvom mjestu ministar domobranstva Vokić i ministar unutrašnjih poslova Lorković, stupili su u dodir s Mačekom i Košutićem posredstvom Davida Sinčića⁷⁶, kninskog župana. Posredstvom njih oni su, prema navodima Frkovića, uspostavili dodir s četničkim vojvodama Jevdjevićem i Dujićem.⁷⁷ Neovisno o navedenom, Frković kaže da se kod izricanja presude urotnicima, Lorkoviću i Vokiću uzela u obzir uloga u uspostavi i izgradnji NDH, pa zato nisu, kao što se moglo očekivati, osuđeni kao veleizdajnici, nego "vrlo blago i obazrivo".⁷⁸ Frković kao zaključak navodi da su zadnji trenuci boravka pučista u internaciji i njihov završetak ostali cijelom hrvatskoj javnosti nepoznati, što će vjerojatno tako i ostati, jer bi pravu istinu mogli reći samo oni, koji više nisu među živima, ali kako navodi "mogu istaknuti još jedino to, da je koji dan pred katastrofu NDH bilo govora u krugovima vlade o sudbini njih dvojice i prevladavalo je mišljenje, da ih treba pustiti na slobodu". To je mišljenje, ističe Frković, zastupao i sam Poglavnik.⁷⁹

IV.

Kao zanimljiva i pozornosti vrijedna izdvajaju se i dva teksta koja obrađuju pitanje odnosa vođe HSS-a dr. Vladka Mačeka prema NDH.

⁷⁶ David Sinčić (1911.-1949.), veliki župan i stožernik. Gimnaziju završio u Šibeniku te diplomirao pravo 1935. u Beogradu. U Zagreb dolazi u lipnju 1941., gdje je uz pomoć Andrije Artukovića primljen u državnu sužbu. Podžupan je Velike župe Bribir i Sidraga sa sjedištem u Kninu, a od listopada i veliki župana iste župe. U proljeće 1942. Sinčić je bio glavni hrvatski pregovarač s četničkim vođama oko njihove lojalnosti i priznanja NDH. Sudjeluje u pripremama puča Lorković-Vokić te je nakon njegova neuspjeha uhićen. God. 1948. Divizijski vojni sud u Zagrebu osudio ga je na smrt.

⁷⁷ I. Bogdan, Dr. Vladko Maček i suvremena Hrvatska, HR, god. XIV, sv. 2-3, Buenos Aires, lipanj-rujan 1964., str. 132-170.

⁷⁸ M. Frković, Posljednji čin drame dra Mladena Lorkovića, Puč Lorković-Vokić i HSS, HR, god. XX, sv. 2., München, lipanj 1970., str. 336.

⁷⁹ Isto, str. 336.

Tekst Jure Petričevića pod naslovom "Hrvati i Jugoslavija. Osvrt na politiku dr. Vladka Mačeka" izašao je u "Hrvatskoj reviji" od rujna 1956.godine.⁸⁰ Petričević je Mačekovu politiku ocijenio projugoslavenskom te vrlo štetnom za hrvatski narod. Uspoređujući Mačekovu i Pavelićevu politiku navodi da je Pavelićeva politika Hrvatima donijela velike žrtve i pad ugleda u svijetu. Održanje njegove osobne vlasti bilo mu je važnije nego životni interesi hrvatskog naroda. Povezivanje hrvatske stvari uz njegovo ime i ustaštvo u budućnosti istovjetno je s osuđivanjem hrvatske borbe unaprijed na neuspjeh. Hrvati pod vodstvom Pavelića nisu mogli i ne mogu računati na potporu demokratskog i kršćanskog Zapada. S druge strane, politika dr. Mačeka, po Petričevićevom mišljenju, bila je nejasna i neodređena i nanijela je, na drugi način, hrvatskom narodu mnogo štete. Vanjski svijet je u Banovini Hrvatskoj vidio put rješenja hrvatskog pitanja u okviru Kraljevine Jugoslavije i smatrao, na temelju držanja dr. Mačeka, pokušaje Hrvata za izdvajanjem iz Jugoslavije izdajom. Glavna karakteristika politike dr. Mačeka je izmicanje jasnim odlukama i odgovornosti u odlučnim trenucima. Tako su, napose početkom rata, promašene mnoge povoljne prilike, a poslije se HSS, pod raznim pritiscima i radi neodlučnosti, udaljila od temeljnih hrvatskih nacionalnih zahtjeva i dala se upotrijebiti kao sredstvo tuđe politike. HSS nije radi toga odigrala onu ulogu, mišljenja je Petričević, koju je po svojoj tadašnjoj snazi trebala odigrati.⁸¹

Sasvim drukčiji stav o Mačekovoj politici u svom radu pod naslovom "Dr. Vladko Maček i suvremena Hrvatska" povodom Mačekove smrti iznosi Ivo Bogdan.⁸² On tvrdi da je Maček ustrajao na stanovištu, da ima smisla voditi samo takvu politiku, preko koje će biti moguće najednom ili bar postepeno ostvariti ideal seljačke države braće Radića. Maček je, prema Bogdanu, odbijao dijalog sa svojim političkim protivnicima, jer je smatrao, da nedostaje neophodni minimum zajedničkih kriterija. Svojim nacionalističkim antagonizacijama je prigovarao, da se nisu oslobodili mržnje, da državu smatraju idolom, a ne jamstvom narodne i osobne slobode i dostojanstva. U trenucima dok su protivnici Hrvatske prikazivali misao hrvatske države kao negaciju demokracije, pozivom na političku baštinu dr. Mačeka pred cijelim se svijetom može uspješno dokazati "da se hrvatski narod, glasajući na nizu izbora za Radića i Mačeka, plebiscitarno izjavio za ideale demokracije i čovječnosti".⁸³

V.

U većini "Hrvatskih revija" od 1951. do 1971. godine postoji rubrika "Hrvatska u knjigama stranaca" gdje različiti autori daju osvrt na stranu, ve-

⁸⁰ J. Petričević, Hrvati i Jugoslavija, Osvrt na politiku dr. Vladka Mačeka, HR, god. VI, sv. 3., Buenos Aires, rujna 1956., str. 213-239.

⁸¹ Isto, str. 237-238.

⁸² I. Bogdan, Dr. Vladko Maček i suvremena Hrvatska, HR, god. XIV, sv. 2-3., Buenos Aires, lipanj-rujan 1964., str. 133-170.

⁸³ Isto, str. 170.

činom njemačku literaturu koja obrađuje hrvatsku odnosno jugoslavensku problematiku.

U "Hrvatskoj reviji" od rujna 1953. godine Milan Blažeković⁸⁴ daje prikaz knjige "Dnevnik Ulricha von Hassella".⁸⁵ Ulrich von Hassell⁸⁶ u svom je dnevniku iznio vrijedne podatke o postanku NDH i vrlo značajne podatke o njemačko-mađarskim odnosima u pogledu Jugoslavije odnosno Hrvatske, te je po Blažekovićevom mišljenju pružio cjelovitu sliku njemačkog unutarnjeg raspoloženja i političkog stanja prije i za vrijeme drugog svjetskog rata.⁸⁷ Blažeković naglašava da "Dnevnik Ulricha von Hassella" predstavlja značajan prilog proučavanju međunarodno-političke komponente postanka NDH i da je neka vrsta nadopune Cianovom dnevniku⁸⁸ i Goebbelsovom dnevniku⁸⁹ koji se također bave istim pitanjem. Isti autor pozitivno je ocjenio knjigu Ernesta Noltea⁹⁰ pod naslovom "Fašistički pokreti"⁹¹. Knjiga se problemski dijeli u dva dijela. U prvom dijelu koji se odnosi na nacrt povijesti Europe u epohi fašizma autor primijenjuje kriterij kronologije i važnosti fašističkih pokreta, dok je u drugom dijelu u kojem obrađuje nacionalne fašističke pokrete primijenio kriterij zemljopisne podjele. U drugom dijelu knjige u poglavlju "Hrvatska" Nolte prikazuje porijeklo, razvoj i obilježja Ustaškog pokreta, za koji sam

⁸⁴ Milan Blažeković (1913.-). Realnu gimanziju završio je 1932.god. u Osijeku. Iste se godine upisuje na Pravni fakultet Zagrebačkog sveučilišta, na kojem je doktorirao 1937. U NDH je od travnja do prosinca 1941.god. tajnik u Ministarstvu vanjskih poslova, nakon čega je poslan na specijalizaciju političkih znanosti na Berlinskom sveučilištu. Sredinom 1943. postavljen je za tajnika hrvatskog poslanstva u Berlinu i na toj dužnosti ostaje do travnja 1945. Od travnja 1948. boravi u Buenos Airesu, gdje radi na različitim poslovima do mirovljenja 1979. Od proljeća 1996. živi i radi u Hrvatskoj. Iste godine objavio je u Zagrebu *Bio - bibliografski leksikon suradnika Hrvatske revije*.

⁸⁵ Dnevnik Ulricha von Hassella "izdan je prvi put pod naslovom *Vom anderen Deutschland* u izdanju Atlantis Verlag, Zürich, 1946.godine. M.Blažeković, Dnevnik Ulricha von Hassella, HR, god. III, sv. 3, Buenos Aires, rujan 1953., str. 315-325.

⁸⁶ Ulrich von Hassell započinje pisati svoj dnevnik 1938.godine kada istupa iz aktivne diplomatske službe i bilježi ga sve do srpnja 1944., kada su, nakon neuspjelog atentata na Adolfa Hitlera, 20.srpnja 1944., svi vođe pohvatani i obješeni ili strijeljani. Ulrich von Hassell bio je uhićen 28.srpnja 1944., te 8.rujna iste godine osuđen na smrt i smaknut dva sata iza proglašenja osude.

⁸⁷ Hassell je zabilježio podatak o Hitlerovom viđenju rješenja jugoslavenskog problema osobito nakon 27. ožujka 1941. kada je naglašena Hitlerova želja za uništenjem tadašnje Jugoslavije i kada traži da nakon njenog uništenja Hrvatska uđe pod mađarski dominium, a da Dalmacija pripadne Italiji. M. Blažeković to smatra Hitlerovom taktikom, jer mu za napad na Jugoslaviju treba prolaz kroz mađarski teritorij. Mudrost pak Mađara, Blažeković vidi kroz njihovo odricanje ponuđenog im protektorata nad Hrvatskom, o kojem postoje dokazi.

⁸⁸ *Ciano-Tagebücher 1939.-1943.*, Alfred Scherz Verlag, Bern, 1947.

⁸⁹ *Goebbels Tagebücher*, Atlantis Verlag, Zürich, 1948.

⁹⁰ Ernest Nolte je u vrijeme nastanka knjige redoviti profesor novije povijesti na Philipps-Sveučilištu u Marburg an der Lahn.

⁹¹ Ernest Nolte, *Die faschistischen Bewegungen*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1966.

autor kaže da "se ne može na prvi pogled jasno definirati kao fašistički".⁹² Ustaški pokret za Noltea je nacionalno-revolucionarna teroristička tajna organizacija koja tek teži stvaranju nacije i nema obilježje fašističkih pokreta koji nastoje od komunizma i plutokracije spasiti već postojeću naciju. Autor konstatira da prije stvaranja same države u Hrvatskoj nije postojala suradnja sa starijim političkim snagama već da je ona od samih početaka zamišljena i izgrađena kao "ustaška država". Autor također tvrdi da su u počecima uspostave države u postrojavanju oružanih snaga i javnim nastupima dominirale ustaške uniforme, a da se tek kasnije pojavljuju domobranske. S ovim se tvrdnjama Blažeković ne slaže smatrajući da u uspostavi same države 1941. godine sudjeluju sve poluvojničke organizacije Hrvatske Seljačke Stranke, kao i da u stvaranju oružanih snaga u njegovim počecima dominiraju upravo domobranci pod utjecajem vojskovođe Slavka Kvaternika,⁹³ bivšeg austrougarskog pukovnika. Neovisno o navedenim primjedbama knjigu je Blažeković ocijenio kao objektivan, pažnje vrijedan znanstveni rad.

Franjo Matić⁹⁴ u osvrtu na knjigu "Knjiga uspomena generala Rendulica"⁹⁵ daje negativnu ocjenu smatrajući djelo nedovoljno vjerodostojnim, s obiljem netočnih podataka te primjerom kako politički neosjetljiva i "netalentirana" osoba može svojim krivim viđenjima upropastiti jedno djelo. Ono što može poslužiti kao izvjesna zanimljivost je podatak koji Lothar Rendulic⁹⁶ iz-

⁹² M. Blažeković, E. Nolte, Fašistički pokreti, HR, god. XVIII., sv. 3., München, rujan 1968., str. 358-362.

⁹³ Slavko Kvaternik (1878.-1947.), političar i vojskovođa NDH. Vojničku karijeru izgradio je u austro-ugarskoj vojsci. U ime poglavnik A. Pavelića 10. travnja 1941. proglašava Nezavisnu Državu Hrvatsku. Osniva privremenu vladu – Hrvatsko državno vodstvo. Nakon Pavelićevog povratka iz emigracije službeno postaje drugim čovjekom NDH, član je Glavnog ustaškog stana, Poglavnikov zamjenik, ministar domobranstva, doglavnik, ustaški krilnik i vojskovođa. Nakon sloma NDH uhitili su ga Amerikanci i odveli u zatvor Zemaljskog suda u Salzburgu. 1946. izručen je jugoslavenskim vlastima te 6. lipnja 1947. godine osuđen na smrt.

⁹⁴ Franjo Matić (1902.-1972.), novinar. Pučku školu i klasičnu gimnaziju polazio je u Beču i Osijeku, a pravo je studirao u Zagrebu i Ljubljani. Doktorirao je na Sveučilištu u Zagrebu 1926. godine. Do uvođenja diktature 1929. radi u upravno-političkoj službi, a potom kao samostalni odvjetnik. Od 1938. vanjski je dopisnik novinske agencije "Transkontinent-Press" iz Berlina. Nakon rata biva zatočen u Austriji, da bi nakon godinu dana otišao preko Italije u Argentinu. U Buenos Airesu radi kao slobodni suradnik dnevnika "Freie Presse". Suraduje i u europskim listovima poput "Die Furche" u Beču. Javlja se i u hrvatskoj emigrantskoj publicistici.

⁹⁵ Lothar Rendulic, Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen, Welsermühl, Wels-Heidelberg, 1952.

⁹⁶ Lothar Rendulic je jedan od rijetkih visokih njemačkih zapovjednika na jugoslovenskom ratištu u Europi koji je napisao knjigu svojih uspomena. Rendulic je vodio ratne operacije u prostoru od Norveške do Grčke. Od vojnih operacija koje je vodio kao posebno zanimljive uzdvajaju se: obrambena bitka kod Orela u srpnju 1943., povlačenje kroz Finsku, gdje mu uspijeva njemačke snage bez većih gubitaka prevesti u Norvešku te spriječiti njihovo zarobljavanje od strane Sovjeta. Posljednjim je operacijama Rendulic uspio oko 800 000 Nijemaca prebaciti preko demarkacione linije, da ne padnu u sovjetsko zarobljeništvo.

nosi u vezi susreta sa poglavnikom dr. Antom Pavelićem⁹⁷ o kojem kaže da unatoč svog burnog života Pavelić ostavlja dojam mirnog i sređenog čovjeka. U razgovoru mu je Pavelić pričao o prvim godinama emigracije u Italiji, o uspostavi ustaškog režima te o svom viđenju politike prema pravoslavcima. Upravo u svezi posljednjeg dolazi do njihovog oštrog razmimoilaženja. Rendulic zaključuje kako mu je bilo jasno da od Pavelića ne može očekivati nikakve potpore "ne možda radi pomanjkanja dobre volje, nego radi pomanjkanja sposobnosti".⁹⁸ Znatno bolje Matić je ocijenio knjigu Rudolfa Kiszlinga: "Hrvati.Sudbinski put jednog južnoslavenskog naroda".⁹⁹ Kao specifičnost izdvaja činjenicu da se Kiszling¹⁰⁰ prvi poslužio dotada neobjavljenim zapisima generala Edmunda Glaise von Horstenau-a¹⁰¹, koji je veći dio rata proveo kao njemački general u Hrvatskoj. Osnovni cilj djela je upoznati javnost, osobito njemačku s hrvatskim pitanjem u sklopu podunavskog kompleksa i to je po Matićevom mišljenju postignuto. Kiszling konstatira da je obnova Države Hrvatske 1941.godine bila izraz volje hrvatskog naroda koji je za cilj imao nastaviti putem nepravedno preusmjerenim 1918.godine. Autor naglašava svoju distanciranost od Pavelićevog režima i njegovog autokratskog vladanja te negativnosti ne opravdava, ali pokazuje svojevrsno razumijevanje za takav smjer događaja, što Matić vidi kao "objektivan pristup problemu". Jedinim značajnijim Kiszlingovim propustom i najslabijom stranom njegovog rada smatra ne-

⁹⁷ Ante Pavelić (1889.-1959.), političar i državnik. Potkraj 1930. osniva tajnu revolucionarnu nacionalističku organizaciju (UHRO), s ciljem razbijanja Jugoslavije i uspostave neovisne hrvatske države uz pomoć Italije; uzima naslov poglavnika. Godine 1932. organizira Velebitški ustanak, 1934. atentat u Marseilleu. Iz Italije se na čelu skupine ustaša vratio u Hrvatsku i preuzeo vlast; 15.travnja 1941. godine. Iste godine potpisuje s Benitom Mussolinijem tzv. Rimске ugovore, kojima je veliki dio hrvatske obale i otoka prepušten Italiji. Sudbinu NDH vezao je uz sudbinu nacističke Njemačke. Zagreb je napustio u svibnju 1945. te preko Austrije i Italije otišao u Argentinu. Nakon atentata na njega u travnju 1957. prisiljen je napustiti Argentinu te odlazi u Španjolsku gdje dvije godine nakon toga umire. Objavio je više političkih i literarnih radova te dvije knjige.

⁹⁸ Franjo Matić, L. Rendulic, Knjiga uspomena generala Rendulica, HR, god. IV., sv. 1., Buenos Aires, ožujak 1954., str. 54-60.

⁹⁹ Rudolf Kiszling, *Die Kroaten. Der Schicksalsweg eines Südslawenvolkes*, Hermann Böhlhaus Nachfolger, Graz-Köln, 1956.

¹⁰⁰ Autor knjige Rudolf Kiszling vojni je povjesničar pa je razdoblje od 1941.-1945. uglavnom obrađeno s vojnog stanovišta, dok su objašnjenja političkih momentata navedenog razdoblja u pozadini.

¹⁰¹ Edmund Glaise von Horstenau (1882.-1946.), general i povjesničar. Završio Terezijansku vojnu akademiju 1903. i Ratnu školu u Beču. U austro-ugarskoj vojsci bio glavno-ostožerni časnik. Bavio se poviješću i politikom. Bio je dopisni član Austrijske akademije znanosti, docent i sveučilišni profesor. Nakon raspada Monarhije bio je ravnatelj Ratnog arhiva u Beču. Imenovan je u travnju 1941. predstavnikom Vrhovnog zapovjedništva njemačkih oružanih snaga pri hrvatskoj Vladi. Tituliran kao njemački general u Zagrebu, a od 1. studenog kao njemački opunomoćeni general u Hrvatskoj. Nije odobravao nacistički režim, pa ni ustaški. Zalagao se je za jedinstveni hrvatski blok, tražeći da HSS i partizani nađu zajednički jezik, a zagovarao je i uklanjanje ustaškog režima. U studenom 1944. Hitler ga je odlikovao viteškim križem s mačevima. Nakon rata zatočen u logoru Medunarodnog vojnog suda Langwasser kraj Nürnberga, gdje je popivši otrov izvršio samoubojstvo.

dovoljno naglašenu razliku između samog Pavelićevog režima i narodnih težnji za samostalnom državom.¹⁰²

Neistinitom i činjenično nepotkrepljenom ocijenjena je rasprava dr. Heinricha Sauera o socijalizaciji seljaštva na prostoru Hrvatske koja je izišla u njemačkom časopisu "Wissenschaftlicher Dienst Südosteuropa" za travanj/svibanj 1959. godine i na koju je svoj osvrt dao Franjo Nevistić u "Hrvatskoj reviji" od ožujka 1960.¹⁰³ Sauer tvrdi da je uloga hrvatskog seljaka u okvirima Nezavisne Države Hrvatske neznatna, iako im je kako autor navodi, Pavelić "gotovo u cijelosti ostavio staleške organizacije i dao im odlučnu riječ u Državi".¹⁰⁴ To je potpuno netočno jer je hrvatska vojska sastavljena gotovo isključivo od seljaka, tvrdi Nevistić i tom u prilog govore brojni povijesni izvori.

O Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pisali su i brojni autori u njemačkom tjedniku "Der Spiegel" na čije se tekstove osvrnuo, te dao svoju kritiku Hrvoje Jurčić.¹⁰⁵ Opći Jurčićev dojam o člancima koji su o navedenoj temi izlazili u "Spiegel-u" je negativan. Svi autori, po njegovom mišljenju, o problemima NDH pišu netočno, neobjektivno i nepravedno. Gotovo niti jedan članak ne iznosi podatke o borbi demokratskih snaga unutar Ustaškog pokreta i same NDH protiv nezakonite djelatnosti dr. Ante Pavelića i njegovih istomišljenika te se čitanjem članaka stvara dojam da su svi Hrvati suodgovorni za zločine počinjene za vrijeme NDH. Uzrok takvog negativnog pisanja Jurčić pronalazi u krajnje ljevičarskoj političkoj usmjerenosti uredništva "Spiegel-a".

Zanimanje Zapadne Europe, osobito Njemačke za probleme Istočne Europe u vrijeme trajanja i krajem Drugog svjetskog rata izražen je i u izdavanju "Njemačkog priručnika o predratnoj i današnjoj Jugoslaviji"¹⁰⁶ o kojem je pozitivnu ocjenu napisao Jure Petričević¹⁰⁷. Knjiga obrađuje sve aspekte javnog života u Jugoslaviji u razdoblju od 1918. do 1953. godine te ih potkrepljuje obiljem podataka. Knjiga sadrži karte, grafičke i statističke prikaze pučanstva, vanjske trgovine, poljoprivredne i industrijske proizvodnje te mnoštvo dokumentarnog materijala. Problemi su u knjizi obrađeni u obliku zaokruženih studija, a kao značajna izdvaja se studija Josepha Matla pod naslovom "Jugoslavija u drugom svjetskom ratu" u kojoj autor, po Petričevićevom mišljenju, neke značajne podatke ne spominje ili ih nedovoljno obrađuje. Matl uz prikaz terora Pavelićevog režima i okupacionih sila propušta naglasiti izrazito velikosrpski i protuhrvatski stav četnika. On spominje teror četnika nad katoličkim

¹⁰² F. Matic, R. Kiszling, Hrvati. Sudbinski put jednog južnoslavenskog naroda, HR, god. VII., sv. 1., Buenos Aires, ožujak 1957., str. 61-62.

¹⁰³ F. Nevistić, Jedan njemački pogled na Jugoslaviju, HR, god. X., sv. I., Buenos Aires, ožujak 1960., str. 114-115.

¹⁰⁴ Isto, str. 114.

¹⁰⁵ Hrvoje Jurčić, Pisanje njemačkog tjednika "Spiegel" o Hrvatskoj i Hrvatima, HR, god. XVIII., sv. 1, München, ožujak 1968., str. 126-127.

¹⁰⁶ *Osteuropa- Handbuch: Jugoslawien*. Herausgegeben von W. Market, Köln-Graz, 1954.

¹⁰⁷ J. Petričević, Njemački priručnik o predratnoj i današnjoj Jugoslaviji, HR, god. VI., sv. 4, Buenos Aires, prosinac 1956., str. 367-370.

pučanstvom, ali pitanje masovnog uništavanja katoličkog i muslimanskog pučanstva od strane četnika ne obrađuje. Također se u navedenoj studiji uglavnom govori o ustaškim vojnim postrojbama, dok se domobranstvo spominje samo usput, pa se može zaključiti da domobranstvo krajem rata uopće ne postoji što Petričević smatra netočnim jer po njegovom mišljenju domobranstvo krajem rata predstavlja veliku snagu te je i ono, zajedno sa ustaškim vojnim postrojbama i tisućama građana nakon rata iz Austrije izručeno partizanima. O tom izručenju hrvatske vojske i pučanstva Matl malo govori, dok se nešto više bavi izručenjem slovenske vojske i četnika. Po mišljenju Petričevića blago je i subjektivno prikazan teror partizana nakon rata.

Petričević je dao svoj osvrt i na knjigu švicarskog novinara Viktora E. Meiera naslovljenu "Novi nacionalizam u jugoistočnoj Europi".¹⁰⁸ U knjizi je kod obrade pojedinih država jugoistočne Europe najviše pažnje i prostora posvećeno političkim problemima Jugoslavije, ali mišljenja je Petričević, neke značajne teme nisu dobro obrađene. Druge teme su započete ali nisu primjerno dovršene. Za Meiera rješenje jugoslavenskog problema leži u prihvaćanju jedinstvene jugoslavenske države, te on nigdje ni ne spominje mogućnost za samoodređenje i otcjepljenje pojedinih naroda. Stoga, nije čudno što na pokušaj stvaranja samostalne hrvatske države (od 1941. godine nadalje) ili stvaranje posebne republike Kosovo ili Metohija autor gleda negativno.¹⁰⁹

Položajem Trsta u razdoblju od pada Mussolinija do okupacije grada od strane jugoslavenskih komunista, te prilikama koje nastaju na prostoru Istre i Dalmacije nakon talijanske kapitulacije bavio se Bruno Coceani u knjizi pod naslovom "Mussolini, Hitler i Tito na istočnim vratima Italije",¹¹⁰ a osvrt na navedenu knjigu dao je u "Hrvatskoj reviji" od prosinca 1951. godine Marko Sinovčić.¹¹¹ Knjiga je po mišljenju Sinovčića neuspjeli pokušaj da se teritorij Istre i Dalmacije prikaže kao "terra italianissima", te prikazuje s koliko neargumentiranosti i subjektivnosti većina talijanskih autora pristupa tom problemu.

¹⁰⁸ Viktor E. Meier, *Neuer Nationalismus in Südosteuropa. Aktuelle Aussenpolitik: Schriftenreihe des Forschungsinstitutes der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik*, C. W. Leske Verlag, Opladen 1968.

¹⁰⁹ Jure Petričević, V. E. Maier, *Novi nacionalizam u jugoistočnoj Europi*, HR, god. XX., sv. 1, München, ožujak 1970., str. 119-123

¹¹⁰ Bruno Coceani, *Mussolini, Hitler e Tito, alle porte orientali d' Italia*, Cappelli, Bologna, 1948.

¹¹¹ Marko Sinovčić (1917.-), publicist. Klasičnu gimnaziju završio u Senju, pravni studij započeo 1941. u Zagrebu, nakon rata nastavio u Firenci i u La Plati. U svibnju 1945. povlači se iz Hrvatske, preko Austrije dospijeva u Italiju, gdje ga britanske vojne vlasti smještaju u logor Cesena. Uspijeva se izvući iz tog logora te odlazi u Argentinu. U siječnju 1950. u Buenos Airesu izlazi njegova knjiga *N.D.H: u svietlu dokumenata* (drugo izdanje izlazi u Zagrebu 1998.). Od 1953. do 1970. izdavao je časopis *Hrvatska misao*, a od 1982. mjesečnik *Orao zlatnih krila*. Godine 1991. objavio je knjigu *Hrvati u Argentini i njihov doprinos hrvatskoj kulturi*.

Zanimljive podatke o NDH donosi i francuski pisac Bernard George u knjizi pod naslovom "Zapad igra i gubi"¹¹² ocjenu koje daje Andjelko Belić¹¹³. Ukupno uzevši Belićeva je ocjena knjige pozitivna jer se George, da bi dokazao svoje navode, koristi mnoštvom podataka koje drugi autori "svijesno ili nesvjesno propuštaju".¹¹⁴ Knjiga ide u prilog objašnjenju da hrvatski narod, bez iznimke, želi i traži svoju državnu samostalnost. Navedeni su podaci o Paveliću i njegovim pristašama u emigraciji (autor ih poimence nabraja)¹¹⁵ o razlozima njihovog povezivanja s Makedoncima, o odnosu spram Italije¹¹⁶ i Židova¹¹⁷ te se kao posebna skupina izdvajaju vjerodostojne izjave svjedoka bleiburške tragedije.

Jedan od ranijih urednika "Hrvatske revije" dr. Antun Bonifačić dao je prikaz zbornika pod naslovom "Hrvatski narod u borbi za svoju slobodu i samostalnost"¹¹⁸ objavljenog na engleskom jeziku u ožujku 1955.godine.¹¹⁹ Zbornik je sastavljen od 20 rasprava u kojima se 17 pisaca bavi hrvatskom problematikom, a po tematici izdvajaju se svakako rasprava Dragutina Kambera¹²⁰ pod naslovom "Našim američkim prijateljima: Zašto samostalna država

¹¹² Bernard George, *L' occident joue et perd. La Yougoslavie dans la Guerre. Historie contemporaine, Revue et Corrige. La Table Ronde. Paris, 1968.*

¹¹³ A. Belić, B. George, *Zapad igra i gubi*, HR, god.XIX, sv. 3., München, rujan 1969.,str.293-295. Andjelko Belić (1915-1985), politolog. Školovao se u Đakovu i Zagrebu, doktorirao je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1940. nakon čega odlazi na studij političkih znanosti u Rim. U razdoblju NDH djeluje kao tajnik u Ministarstvu vanjskih poslova i kao vojnik u postrojbama Hrvatskih oružanih snaga. Nakon rata 1947. završava studij u Rimu tezom o Ujedinjenim narodima kao jednom od prvih doktorskih radnji o toj međunarodnoj ustanovi. Između 1959. i 1960. suosnivač je Hrvatskog latinoameričkog kulturnog instituta i član je uredništva časopisa "Studia Croatica" na španjolskom jeziku. Bio je član Akademije političkih znanosti u New Yorku, Hrvatske akademije u Americi, te sabornik Hrvatskog narodnog vijeća 1975. godine.

¹¹⁴ Isto, str. 295.

¹¹⁵ "Najvažniji ustaški rasovi u inozemstvu bili su dr. Artuković, dr. Mladen Lorković, dr. Vjekoslav Vrančić, kao i bivši časnici hrvatskih jedinica carske armije, koji su se nalazili u emigraciji od 1918., kao pekovnik Ivan Perčević, budući šef Pavelićeve vojne kuće". Isto, str. 294.

¹¹⁶ "Ciano kasnije tvrdi, da je Pavelić obećao Italiji, da će ona moći proširiti svoju suverenost definitivno na cijeloj obali, uz iznimku nekoliko gradova. Pavelić, naprotiv, izjavio je sa svoje strane, da se po njegovoj zamisli nikada nije radio o drugoj stvari, već o privremenoj koncesiji potpornih točaka talijanskoj vojsci i mornarici". Isto, str. 294.

¹¹⁷ "Ni Židovi nisu bili tolerirani. Njihov najveći neprijatelj bio je Eugen Kvaternik, makar da mu je majka, žena maršala Hrvatske, bila kćerka dra. Josipa Franka, bivšeg vođe hrvatskog nacionalizma, koji je sam bio Židov. Isto tako se je govorilo, da je supruga novog državnog poglavara Pavelića, rođena Lovrenčević, bila židovskog podrijetla. Ali ona nije ništa mogla učiniti, da zaštiti svoje istovjernike, jer je nacionalna strast u tolikoj mjeri graničila s delirijem". Isto, str. 294.

¹¹⁸ *The Croatia Nation in Its Struggle for Freedom and Independence*, Hrvatski nakladni zavod "Croatia", Chicago, 1955.

¹¹⁹ A. Bonifačić, *Hrvatska i Hrvati u engleskom zborniku "Croatia -e"*, HR, god. V, sv. 2, Buenos Aires, lipanj 1955., str. 194-196.

¹²⁰ Dragutin Kamber (1901.-1969.), svećenik. Završio gimnaziju u Travniku 1922. Upisao je Istočni institut i doktorirao 1931. U svibnju 1945. povlači se zajedno s hrvatskom

Hrvatska?" i rasprava dr. F. Duvnjaka "Pravo hrvatskog naroda na svoju državnu samostalnost". Bonifačić zbornik ocjenjuje kao "najveće djelo na jednom svjetskom jeziku kojim Hrvati stranom svijetu vlastitim riječima govore o sebi."¹²¹

VI.

Mogli bismo zaključiti: Pojedini tekstovi koji su objavljeni u "Hrvatskoj reviji" u razdoblju od 1951. do 1971. godine, a odnose se na NDH, predstavljaju pokušaj objektivnog prikaza toga dijela novije hrvatske povijesti. Tekstove čiji su autori i sami sudjelovali u stvaranju NDH, odlikuje subjektivniji pristup problemu, te su njihovi autori skloniji opravdanju politike i postupaka vlasti NDH, kao što su to tekstovi D. Kambera i V. Nikolića koji kroz težnju hrvatskog naroda za stvaranjem hrvatske države nastoje opravdati njenu politiku. Posebnu skupinu predstavljaju tekstovi kojih su autori sudionici pojedinih događaja, poput teksta Mate Frkovića vezanog za puč Lorković-Vokić. Tekstovi koji su pisani s vremenske distance i s manje emocija, imaju kritičniji odnos prema problemu. Među njima treba napose izdvojiti Jarebovu raspravu "Pola stoljeća hrvatske politike" u kojoj je kao povjesničar pokušao objasniti zadnjih pedeset godina hrvatske politike na što je moguće kritičniji i objektivniji način. Treba također naglasiti da je ono po čemu se "Hrvatska revija" izdvaja u odnosu na druge časopise koji izlaze u domovini i inozemstvu, činjenica da se nastoji "izdići" iznad i izvan pojedinih stranaka, skupina i pojedinaca, te iz različitih kutova gledanja objasniti pojedine probleme.

Problematika kojom se "Hrvatska revija" bavila i koju i danas obrađuje iznimno je zanimljiva, ali istovremeno i zahtjevna jer traži znanstvenu analizu i kritičnost. Svima koji danas žele dati svoj doprinos hrvatskoj historiografiji, "Hrvatska revija" zasigurno predstavlja veliki izazov koji bi kao takav trebalo prihvatiti i iskoristiti.

S A Ž E T A K

ARTICLES ABOUT THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA (NDH) IN *HRVATSKA REVIIJA* FROM 1951 TO 1971

The author focuses on about twenty Croatian and non-Croatian authors, who published in this renowned political and literary review. They belong to different social groups and adopt differing political options, which also determines their attitude

vojskom u Austriju, potom preko Italije i Španjolske odlazi u Argentinu, a 1950. u SAD-e. Od 1961. pa do svoje smrti župnik je u crkvi Majke Božje Kraljice Hrvata u Torontu. Za vrijeme NDH surađivao je u brojnim časopisima i novinama. Nakon rata 1945. u Rimu je napisao knjigu *Slom NDH. Kako sam ga ja preživio*.

¹²¹ A. Bonifačić, Hrvatska i Hrvati u engleskom zborniku "Croatia-e", HR, god. V, sv. 2, Buenos Aires, lipanj 1955., str.195.

toward NDH. There are two main approaches. One, which simply explains the policies of NDH, where Jere Jareb is most representative author. The other approach is the justification of those policies. A special attention is paid to authors who analyse foreign, especially German literature, that touches on Croatian issues, and to authors that were direct participants in the events, such as Mate Frković, who participated in the Lorković-Vokić putsch.